

Siteeraus lehtiutuissa

Lauri Haapanen

Johdanto

Orat lehden käteen, avaat satunnaisesta kohdasta ja – aivan, sitaattihan se siinä. Lyhyitä uutisia lukuun ottamatta lähes jokaisessa lehtiutussa on sitaatteja, oli repliikin lausuja sitten jutun päähenkilö, käsiteltävään aiheeseen asiantuntija tai vain ohikulkija. Sitaatin avulla lukijat pääsevät ”kuulemaan” täsmällisesti sen, mitä haastateltava on sanonut – tai näin monet ainakin ajattelevat.¹

Suorat sitaatti, joko lainausmerkeillä tai repliikkiiviivalla merkityt tekstijaksot, ovat ”haastateltavan lausunnon tai puheen sanataarkkaa lainaamista” (Kuutti 2012: 174). Myös toimittustyön eettisessä ohjeistuksessa ja opaskirjallisuudessa sitaattien ”suoruus” näyttää tarkoitettavan sitä, että lehdessä julkaistu kirjallinen suora sitaatti (josta käytän vaihtoehtoisesti myös termiä sitaatti) on enemmän tai vähemmän sanataarkka ja samamerkityksinen toisinto siitä, mitä haastateltava on toimittajalle haastattelutilanteessa sanonut.

¹ Tutkimusta lukijoiden sitaattien sanataarkkuutta käsitkevistä kysityksistä ei tietääkseni ole, mutta perustan näkemykseni siihen palautteeseen, jota olen tutkimusihmeestäni luennoidessani ja esitelimöidessäni saanut.

Tarkastelen tässä artikkelissa journalistista siteerausta kahdesta näkökulmasta, kolmen aineistokokonaisuuden avulla.² Lähden liikkeelle perustavanlaatuisesta kysymyksestä: mikä on toimittuksellisesti haastattelussa esitetyn puheen ja sen pohjalta lehtiututtu³ tehdyn sitaatin suhde? Esittelen ensin Per Linellin (1998) näkemyksen muodon, merkityksen ja kulloistenkin kontekstuaalisten resurssien elimellisestä yhteydestä, minkä jälkeen tarkastelen tämän teoreettisen näkemyksen pohjalta aineistoani, joka koostuu informanttitoimittajien tekemien haastatteluiden nauhoituksista (aineisto 1) ja näiden haastatteluiden pohjalta tehdyistä lehtiutuista (aineisto 2). Havaintoni ovat samansuuntaisia aiemman tutkimustiedon kanssa: sitaatteja muokataan monella tapaa ja usein runsaastikin (Haapanen & Perrin tulossa ja siinä mainitut lähteet).

Siteerausprosessin kuvailusta siirtyn ilmiön selittämiseen ja kysyn, miksi puhetta muokataan sitaatteja tehtäessä ja mitkä tekijät näitä siteerausikäntäntöjä ohjaavat? Vastaan kysymykseen haastattelumenetelmällä, jossa informanttitoimittajien työnteon aikaisten ajatuskulkujen mieleenpalauttamista stimuloidaan virikkeiden avulla (aineisto 3). Virikkeinä tietosten työikäntäntöjen ja kirjoitusstrategioiden selvittämisessä käytän edellä mainittuja haastattelunauhoituksia ja lehtiututtuja (aineistot 1 ja 2). Laadullisella sisällönanalyysillä saatujen tulosten jäsentämisessä käytän hyväksi myös ornaa kymmenvuotista toimittajankokemustani.

Analysini osoittaa, että haastattelupuhetta muokataan sitaatteja tehtäessä juuri niin vähän tai paljon kuin on tarpeen, jotta kukin sitaatti täyttää kerronnalliset tehtävänsä tekeillä olevassa lehtiutuksessa. Artikkelin lopulla konkretisoin journalistista siteerausta ja sitä ohjaavia tekijöitä kuvaamalla yksityiskohtaisesti yhden sitaatin tekoprosessin.

² Tämän artikkelin luku ”Muoto ja merkitys journalistisessa siteerauksessa” perustuu analyysiin, jonka olen yksityiskohtaisemmin esitellyt artikkeleissa Haapanen 2016a ja tulossa a. Luvussa ”Siteerausprosessia ohjaavat tekijät” kuvatu yndeksän työikäntäntöä olen esitellyt perusteellaisemmin artikkelissa Haapanen tulossa b, mutta työikäntäntöjä ohjaavat ja niihin vaikuttavat neijä tekijää ovat yksinomaan tätä artikkelia varten tehdyn analyysin tuloksia.

³ Käytän lehdessä julkaistuja artikkeleista nimityksiä lehtiututtu sekä vaihtoehtoisesti lyhennelmä juttu, koska ne ovat media-alalla vakinnuneessa käytössä olevaa sanastoa (Kuutti 2012: 77).

Toimialan ohjeistus sitaateista

Suorat sitaatti rytmittävät lehittyyn kerrontaa, luovat juttuun uskottavuutta ja luonnehtivat haastateltavaa. Toisin sanoen niillä on lehtijutuissa monia tärkeitä tehtäviä, ja näistä tehtäviä monet perustuvat nimenomaan sille ajatukselle, että sitaatti on haastateltavan puheen sanataarkkaa toisintamista. (Ks. esim. Bell 1991; Cotter 2010; Haapanen 2011.) Tästä huolimatta journalistille ei ole yhteistä saati yksityiskohdista ohjeistusta siihen, mitä kriteereitä suoran sitaatin tulisi täyttää.

Lainsäädäntö ei ota lehtijuttujen siteeraukseen kantaa, ja toimialan itsesääntelyyn tarkoitettua eettisessä ohjeistuksessa vain yhden pykälän voi tulkita antavan löyhän ohjeistuksen myös siteeraukseen: ”journalistin velvollisuus on pyrkiä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen” (*Journalistin ohjeet* 2014: § 8). Julkisen sanan neuvosto,⁴ joka tulkitsee hyvää journalistista tapaa *Journalistin ohjeiden* pohjalta, on käsitellyt 2000-luvulla muutamia sitaattien oikeellisuuteen liittyviä kaneluja. Näiden tapausten perusteella neuvoston näkemykseksi hahmottuu se, että sitaatteja voidaan muokata, useita lausumia voidaan yhdistää yhdeksi sitaattiksi ja lausuma voidaan asettaa sitaatissa erillaiseen tapahtumapaikkaan kuin missä se on alkuaan sanottu, kunhan siteerattavan tekstin merkitys ei siteerattaessa muutu.⁵

Suomalaisessa toimintustyon opaskirjallisuudessa siihen, miten haastattelupuhetta tulisi sitaateiksi muokata, ei tarjota ohjeistusta käytännössä ollenkaan (esim. Kotilainen 2003; Lundberg 2001; ks. kuitenkin Töyry ym. 2008: 92–93). Myös iso osa angloamerikkalaisista oppaista sivuuttaa siteerausprosessin kokonaan (Clark 2006; Flaherty 2009; Jacobi 1991). Silloinkin kun ohjeistusta on, se on niukkaa ja varsin yleisistä. Muutamia päälinjoja näkemyksissä on kuitenkin havaittavissa: Siinä missä sitaatteja ei saa jyrkimprien näkemysten mukaan muokata edes ”vähäisten kielioppivirheiden tai virheellisten sanavalintojen korjaamiseksi” (Goldstein 2009: 232; ks. myös Adams 2001: 80–83; Kramer &

Call 2007: 107–109), sovittelevarmat oppaat sallivat kieliuudon hienoiset muokkaukset, kunhan siteerattavan puheen merkitys ei muotoa hiottaessa muutu (esim. Blundell 1988: 148; Ruberg 2005: 123). Myös toimittajien teemahaastatteluuissa esiintuneet näkemykset ovat samansuuntaisia viimeksi mainittujen ohjeistusten kanssa (Haapanen 2011: 80–83).

Jokainen toimittaja saa ja joutuu siis hyvin itsenäisesti selvittämään ja soveltamaan, millä tavalla hän haastattelupuhetta kirjalliseksi sitaateiksi siirtää. Tässä tutkimuksessa informantteina olleet toimittajat eivät muistaneet saaneensa yleisluontoisia, esimerkiksi yleiskielistämistä koskevia nyrkkisääntöjä lukuun ottamatta ohjeistusta siteerauksesta sen paremmin toimituksessa kuin koulutuksensaakaan aikana (osalla haastateluista ei kylläkään ollut muodollista journalistista koulutusta, mikä on toimialalla tyyppillistä). Lisäksi toimittajat kertoivat, että silloinkaan, kun heidän ”valmiita” juttuaan editoidaan toimituksessa ennen niiden julkaisua, kysymys siitä, missä määrin sanatarkkoja ja/tai millä tavoin muokattuja sitaatti ovat, ei ollut noussut juuri koskaan esiin.

Muoto, merkitys ja kontekstit

Toimintustyon opaskirjallisuus käyttää haastattelupuheen ja journalistisen siteerauksen suhteesta puhuessaan käsitteitä muoto ja merkitys. Käsitteiden tarkka määritteleminen jää näissä yhteyksissä kuitenkin tekemättä, ja ongelmallisia ne ovatkin: Ensimmäkään ääniaalloilla ilmassa ja grafeemeilla paperilla ei ole mitään absoluuttista vastaavuutta. Toisaalta kysymys ”merkityksestä” lienee edellistäkin monimutkaisempi. Se voi tarkoittaa lauseen propositionaalista eli sanaanaista merkitystä – toisin sanoen sitä, mitä tietoa sitaatti referoinastaan asiantilasta välittää (esim. Koski 1985). Se voi myös tarkoittaa sitaatin representoimaa käsitystä tai ajatusta, joka lukijalle siitä syntyy – esimerkiksi vaikuttelmaa, jonka lukija haastateltavasta sitaatin kautta saa (esim. Knuuttila & Lehtinen 2010). ”Merkitys” voi myös tarkoittaa lauseen illokuutiota eli puhefunktiota – sitä, mitä lauseella tehdään. Esimerkiksi kysyvää funktiota voi toteuttaa muukin kuin modaaliselta lausetyypiltään kysyvä

4 <http://www.jsn.fi/jsn/jsn/>. (Luettu 17.3.2016.)

5 <http://www.jsn.fi/-/kysyisten-tapauksien-paatoksenumerot-ovat-5719-4239-4022-3563-3249-ja-4814>. (Luettu 17.3.2016.)

lause: lausahdus *Kylläpä onkin jo nälkä!* voi todellisessa kielenkäytössä tilanteessa toimia kysymyksenä siitä, onko ruoka jo valmista. Toisaalta kysymyslause ei välttämättä ole aina puhefunktioltaan kysyvä: esimerkiksi *Etkö ole vielä syönyt?* voi olla kysymyksen sijaan kehoitus syödä. (Esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 276.)

Teoreettisesti ajatellen kielenkäytön muoto saa merkityksensä eli tulee tulkituksi aina kullloisiakin kontekstuaalisia resursseja vasten (Linell 1998: 128–134). Tällaisia resursseja ovat ensimmäkin käsillä oleva teksti- ympäristö: puheen merkitystä tulkittaessa kaikki se puhe, mitä edellä on tuotettu; kirjoitettua tekstiä tulkittaessa aiempi samassa yhteydessä esitetty teksti. Toiseksi tulkintaan vaikuttaa kielenkäytön välitön fyysinen ympäristö: lausahdus *Juuri tällaisena minä pidän itsestäni* saanee saunanlauteilla sanottuna erilaisen tulkinnan kuin kahvilassa. Lisäksi tekstin tulkintaan vaikuttavat – usein kielenkäyttäjän itsensä asiaa tiedostamatta – keskustelutilanteeseen liittyvät taustaoletukset ja osapuolten tiedot aiheesta ja toisistaan sekä kulttuuristaan. (Mt.)

Lehtiuttujen sitaattien kohdalla kielenkäytön kontekstuaaliset resurssit muuttuvat radikaalisit. Tästä seuraa, että kun toimintuksellisesta haastattelusta otettu elementti irrotetaan alkuperäisestä kasvokkaisesta vuorovaikutustilanteesta ja kontekstualisoidaan uudelleen osaksi lehtiuttua, jopa täysin sanatakkasi kopioitunut kielelliset muodot – sikäli kuin ääniaaltoja voi yhteen grafeemeiksi siirtää – tulevat tulkituksi hyvin erilaisessa kielenkäyttöympäristössä.

On kuitenkin huomionarvoista, että kulloistakin kielenkäyttöä ympäröivien loputtomien kontekstuaalisten resurssien joukosta kielenkäyttäjä aktivoi, ottaa ikään kuin osaksi kielenkäyttönsä tulkintaa, vain osan (Linell 1998: 137–138). Siinä missä lausahduksen *Juuri tällaisena minä pidän itsestäni* tulkintaan voi vaikuttaa tieto siitä, missä fyysisessä paikassa lausahdus on sanottu, sillä, mistä puusta saunan seinäpaneeli on tehty tai minkälaisista kupeista kahvia tarjoillaan, ei liene tulkinnan kannalta merkitystä. Vaikka nämä kontekstuaaliset resurssit siis jätettäisiin lausahdusta referoitaessa mainitsematta, merkitys pysyisi siitä huolimatta ”suorana”. Lehtiuttua tekevä toimittaja voi tuoda juttuun vain pienen osan alkuperäisistä kontekstuaalisista resursseista. Mikäli hän kuitenkin omistuu valitsemaan tästä joukosta ne, jotka ovat sitaatin tulkinnan

kannalta (hänen mielestään) olennaisia, sitaatti kenties voi kontekstin suurista muutoksista huolimatta olla ”suora” – siinä mielessä kuin suoruudesta on opaskirjallisuudessa ohjeistettu.

Muoto ja merkitys journalistisessa siteerauksessa

Tässä luvussa esittelen kielellisen muodon, tilanteisen merkityksen ja relevanttien kontekstien dynamiikkaa kolmen empiirisen esimerkin avulla. Esimerkeissä yhdistyy kaksi aineistoa: 1) kokoolma toimintuksellisten haastatteluiden nauhoituksia ja 2) näiden haastatteluiden pohjalta julkaistut lehtiutut.

Tutkimukseen mukaan pyytämäni 16 toimittajaa (jatkossa informanttitoimittajat) nauhoittivat tutkimuskäyttöön yhdestä kahteen toimintuksellista haastatteluaan. Informanttitoimittajat eivät tässä vaiheessa tienneet, mitä olen tutkimassa. Haastattelujen pohjalta syntyi 21 sanomaa, aikakaus- ja asiakaslehtiuttua, jotka keräsin. Niiltä toimittajilta, jotka tekivät muistiinpanoja haastattelusta, pyysin käyttöni kopion muistikirjasta. Lisäksi muutamilta niistä toimittajista, joiden työtapana tukeutui nauhuriin, pyysin käyttöni heidän itselleen tekemänään litteraation nauhoituksesta.

Olen litteroinut informanttitoimittajien tekemät toimintukselliset haastattelut keskusteluanalyyseissä käytettäviä litterointimerkkejä muokailleen⁶ mutta vain analyysini näkökulmasta tarkoituksenmukaisella tarkkuudella. ”T” viittaa litteraatioissa toimittajaan, ”H” haastattelavaan. Ensimmäisessä esimerkissä paljastan haastattelavan henkilöllisyyden, koska se on analyysin kannalta tarpeen, kahdessa muussa esimerkissä haastattelavien nimet ja joitain tunnistetietoja on muutettu.

Analysimenetelmäni on vertaileva lingvistinen tekstianalyysi. Tässä yhteydessä tekstianalyysi tarkoittaa tekstin kielellisen muodon, lause- tason merkityksen ja pragmaattisen puhefunktion kuvausta ja tulkintaa.

6 () = lyhyt tauko, (n.o) = tauon pituus sekunteina / [= osoittaa päällekkäispuhunnan alun / - = kesken jäänyt ilmaus / alleviivaus = sanan tai sen osan painotus / :hhh = sisäänhengitys / :joo = sana lausuttu sisäänhengittäen / (naura) = litteroija kuvallie ei-kielellistä viestintää.

Tekstillä tarkoitetaan sekä puhuttuja että kirjallisia tuotoksia. Määre lingvistinen korostaa sitä, että analyysin kohteena eivät ole vain tekstuaaliset kokonaisuudet vaan myös yksityiskohtainen kielellinen taso eli sanat ja lauseet tekstinpääristössään, ko-tekstissään. Termi vertaileva viittaa siihen, etten tutki haastatteluja ja sitaatteja erikseen, vaan tarkastelussa on niiden suhde. Analyysini lähtökohalta on "suorruuden" ideaali, ja tutkin, mitä osin haastattelu ja sitaattitoteuttavat kielellisen muotonsa ja merkityksensä puolesta tätä ideaalia ja millä osin poikkeavat siitä.

ESIMERKKI 1: LAPSIKYSYMYKSET

Ensimmäinen aineistosimerkki on laajalevikkisessä sanomalehdessä julkaistu uutisjuttu. Jutussa Suomen tasavallan presidentti Sauli Niinistö kommentoi syksyllä 2012 paljon mediahuomiota saanutta "lapsikysymystä". Kyse oli Venäjän syytöksestä, jonka mukaan Suomi kohtelee huonosti Suomessa asuvaa venäläisväestöään.

Haastattelu on tehty ulkona seisten, presidentti Niinistön kotimaanmatkan lomassa. Vajaat kaksi minuuttia kestävä haastattelun aluksi toimittaja esittäytyy presidentille, minkä jälkeen hän kertoo haastattelun aiheen [r. 1 ja 3] ja esittää kolme kysymystä, joihin presidentti vastaa [kysymys-vastaus-pareista ensimmäinen r. 5–22].

Esimerkki 1 / haastattelu

- 1 T: kolme kysymystä koskien
- 2 H: joo
- 3 T: Venäjän tätä lapsikysymystä
- 4 H: joo
- 5 T: öö (.) lapsivaltuutettu Pavel Astahov
- 6 on vaatinut Suomelle taloussuhteita (.)
- 7 jos suomi ei suostu tekemään venäjän
- 8 kanssa kahdenkeskistä (.) lapsisopimusta (.)
- 9 miten vakavana (.) asiana (.) pidätte tätä ja
- 10 miten (.) aiotte vastata tähän asiaan.
- 11 H: no minun tehtäväni ei ole vastata vaan
- 12 päinvastoin (2.0) öö me olemme öö ulkoministeri
- 13 Lavrovin vierailun yhteydessä (.) keskustelleet

- 14 (.) sitä (.) Venäjän ehdotuksesta ja ne
- 15 olisivat tällaisen komission kannalla (.)
- 16 meidän ehdotuksemme on ollut että (.)
- 17 viranomaiset harraistavat mahdollisimman
- 18 pitkälle menevää yhteistyötä (.) ja muuten (.)
- 19 juuri viime viikolla ennen tämän-tämän
- 20 kohun nousua (.) Suomesta (.)
- 21 lähetettiinkin (.) tällainen yhteyshenkilö (.)
- 22 tiedosto Venäjän viranomaisille (.)
- 23 T: selvä

Edellä esitetyn haastattelun pohjalta toimittaja teki lehtijutun, jossa lyhyen kuvailevan taustoituksen jälkeen seuraa kolme kysymystä ja kolme vastausta. Esitän seuraavassa jutun alun sekä ensimmäisen kysymyksen ja vastauksen, minkä jälkeen juttu jatkuu seuraavalla kahdella kysymys-vastaus-parilla.

Esimerkki 1 / lehtijuttu

[Kappalejaot llhavoinnit ja sulut alkuperäisen mukaiset. Lehden nimen olen anonyminoinut.]

Tasavallan presidentti Sauli Niinistö otti kantaa tuoreeseen Suomen ja Venäjän väliseen lapsikiistaan.

Hyväntuulinen Niinistö kommentoi aihetta [lehden nimi]lle eilen illapäivällä Seinäjoella ollessaan tutustumassa vuoden kyläksi valitun Kittinon kylään.

Venäjän lapsivaltuutettu Pavel Astahov on vaatinut Suomelle "embargoa" (taloussuhteita), jos Suomi ei suostu tekemään Venäjän kanssa kahdenkeskistä lapsisopimusta. Miten vakavana asiaa pidätte ja mitä siihen vastaatte Astahoville?

"Minun tehtäväni ei ole vastata. Päinvastoin, olemme ulkoministeri (Sergei) Lavrovin vierailun yhteydessä keskustelleet Venäjän ehdotuksesta, jossa he olisivat tällaisen komission kannalla. Meidän ehdotuksemme on ollut, että viranomaiset harraistavat mahdollisimman pitkälle menevää yhteistyötä. Muuten viime viikolla juuri ennen tämän kohun nousua Suomesta lähetettiin tällainen yhteyshenkilötiedosto Venäjän viranomaisille."

Esimerkin 1 sitaattia voinee pitää varsin ”suorana”. Ensimmäkin haastattelu ja sitaatti ovat muodoltaan eli kieliasultaan lähes samanlaisia, ja lukijoiden näkökulmasta sanatarkkuuden vaikutelmaa vahvistetaan muun muassa sillä, että ulkoministeri Lavrovin etunimi Sergei on merkitty sulkuihin; edes näin pientä joskin oleellista lisäystä ei ole tehty ilman merkintää. Toiseksi haastattelupuheen merkitys eli se, mitä tietoa sitaatti referoimastaan asiantilasta välittää, hahmottuu hyvin samankaltaisena myös sitaatissa. Lisäksi se, että presidentin kommentti on saatu nimenomaan vastauksena kysymykseen, käy jutusta eksplisiittisesti ilmi, sillä kysymys on kirjattu juttuun, vieläpä melko sanatarkasti. Myös siteerauksen laajempi konteksti käy relevanteilta osin jutusta ilmi (*Hyväntuulinen Niinistö kommentoi aiheita lehdien nimijäle eilen illoipäivällä Seinäjoella ollessaan tutustumassa vuoden kyläksi valittuun Kitiinajan kylään*), mitä tukee myös tekstin yhteydessä julkaistu kuva Niinistöstä ihmisten keskellä.

Täysin samanlaisia haastattelupuhe ja sitaatti eivät kuitenkaan ole. Kenties merkittävin ero liittyy puheen rytmiin. Presidentillä on sanojen välissä paljon taukoja ja puheen suunnittelusta kieliviä ilmauksia (*öö*), mikä juontuu puheen aikasidonnaisuudesta: puheen suunnittelu ja itse puhuminen tapahtuvat lähes samanaikaisesti (ks. Tiittula & Voutilainen tässä teoksessa). Sitatitiin näitä piirteitä ei ole merkitty. Myös monet muut kielelliset muutokset ovat selitettävissä sillä, että kielenkäytön kanava on muuttunut puheesta kirjoitukseksi. Esimerkiksi seuraavassa tekstiparissa (a) esitettyjen asioiden välisiä suhteita on jäsennely kirjoituksen uudella, haastattelusta poikkeavalla tavalla poistamalla partikkelit *vaan*, ja korvaamalla se virkerajan osoittavalla pisteellä:

a)

Haastattelu (r. 11–12): *no minun tehtäväni ei ole vastata vaan päinvastoin*

Sitaatti: *Minun tehtäväni ei ole vastata. Päinvastoin*

Puheessa prosodia eli intonaatio, painotukset, rytmi ja puhenopeuden vaihtelu sekä ei-kielellinen viestintä jäsentävät syntaksia (VISK § 1010). Koska näiden piirteiden ilmaisuun on kirjallisessa viestinnässä

– varsinkin lehtijuttuun ortografisten konventioiden puitteissa – hyvin vähän keinoja, on puheen viittaussuhteita tarkennettu seuraavassa tekstiparissa (b) *juuri*-sanan paikkaa koskevalla sanajärjestysmuutoksella. Lisäksi presidentin nopea isekorjaus on sitaatista poistettu:

b)

Haastattelu (r. 18–20): *ja muuten juuri viime viikolla ennen tähän-tämän kohun*

Sitaatti: *Muuten viime viikolla juuri ennen tämän kohun*

Puhutun ja kirjoitetun kielen eroihin liittyy myös se, että haastattelussa käytetty pronomini *ne* (rivillä 14), jolla presidentti viittaa venäläisiin vallanpitäjiin, on muutettu sitaatissa muotoon *he*. Puhutussa kielessä *ne*-pronominia käytetään yleisesti myös ihmisviitteisenä, ja tällainen käyttö on varsinkin spontaanissa ja epävirallisessa keskustelussa täysin tunnusmerkittönä (Lappalainen 2010). *Ne*-pronominin käyttäminen kirjoitetussa tekstissä saattaisi sitä vastoin luoda lukijoille vaikutelman siitä, että presidentti suhtautuu venäläisiin väheksyvästi.

Edellä esitellyn kaltaisia, kielenkäytön kanavan muuttumisesta juontuva muokkauksia tehdään aineiston mukaan hyvin yleisesti kaikille sitaatteille. Voinee ajatella, että tällaiset muutokset lähinnä neutralisoivat kanavien erimittaisuutta ja pitävät – paradoksaalisesti – haastattelun ja sitaatin välisen muodollisen ja merkityksellisen suhteen ”suorana”.

Kaikkienensa esimerkin 1 haastattelu ja siitä tehty sitaatti ovat sekä kielellisen muotonsa että tilanteisen merkityksensä näkökulmasta varsin lähellä toisiaan. Ne vastaavat hyvin myös toimialan idealistista näkemystä suorasta lainaamisesta – kenties puristisimpia näkemyksiä lukuun ottamatta. Tutkimusaineistossani näin ”suorat” sitaattit ovat kuitenkin harvinaisia, ja haastattelupuheen ja sitaatin suhde on lähes aina kosolti monimutkaisempi.

ESIMERKKI 2: TAITEEN TRADITIO

Toinen aineistosimerkki on henkilökuvaajuttu aikakauslehdessä. Juttuun aiheena on taiteilija, joka kertoo sekä omasta taiteestaan että taidepoliitti-

sista näkemyksistään. Juttu perustuu kauttaaltaan kyseisen taiteilijan haastattelun, josta on seuraavassa litteroituina katkelmia:

Esimerkki 2 / haastattelu

- 1 H: musta se on vastuutonta tehdä nykymaailmassa
2 ja on ollut ylipäänsä vastuutonta tehdä taidetta
3 joka ei vaikuta millään tavalla (.) maailmaan
4 joka on pelkkää (.) perinteiden tai tai
5 traditioiden toistelua vaikka kuinka
6 taitavaa (.) mä en pidä sitä niinkun tärkeänä
7 mun mielestä se riit- liittyy mä todella
8 tuomitsen sen (.) mä pidän sitä koulutusvaiheena (.)
9 niinkun joka kuuluu kaikille taiteilijoille
10 että että pitää käydä traditiot läpi ja
11 osata ne ja näin mutta se (naurahtaa) että
12 sillä pyritetään näitä (.) tällaisia taloja ja
13 näitä niinku ohjelmistoja jotka on olevinaan
14 jotain taidetta must se on aivan fucking shittiiä
15 anteeks nyt englanninkieliset englismini (naurua)
16 mutta en sano rumalla suomen kielellä näitä
17 kamalia sanoja (naurua) se on ihan hirveää
18 T: mm
19 H: että että jos nyt näitä teoksia (.) ei pystytä
20 käsittelemään näitä (.) historiallisina niin
21 että niihin tuodaan jotain näkökulmaa niin
22 sitten pitää tehdä uusia ja pitää näitä
23 jonkunlaisena niinku plagarina mistä opiskellaan
24 miten ennen tenttiin eikä pitää näitä
25 arvomaailmaltaan niinkun taiteena

Tämän haastattelun pohjalta toimittaja kirjoitti lehtijuttuun seuraavalaisen katkelman:

Esimerkki 2 / lehtijuttu

Korhosen mielestä taiteen traditiot kuuluvat taiteilijan koulutusvaiheeseen. Ne pitää osata, mutta sitä hän ei hyväksy, että pelkillä perinteillä pyritetään instituutioita.

"Niitä ohjelmistoja, jotka on olevinaan taidetta! Jos niitä teoksia ei pysyviä käsittelemään niin, että niihin tuodaan jotain uutta näkökulmaa, pitää tehdä uusia."

Sekä sitaattia edeltävä teksti, joka on merkitty haastateltavan epäsuoraksi lainaamiseksi (*Korhosen mielestä...*), että suora sitaatti rakentuvat asiassällöltään haastateltavan haastattelussa esittämille näkemyksille. Vaikka toimittaja käytti haastattelun tallentamiseen nauhuria, epäsuora lainaaminen sen paremmin kuin suora siteeraukseen eivät näytä olevan haastattelupuheen sanataarkkaa toistamista.

Haastattelu on varsin spontaania puhuttua keskustelua, ja sen aikasidonnaisuus heijastuu puheeseen monenlaisin suunnittelun ja editointiin liittyvin partikkelein (VISK § 86r). Sitiaatti näitä puheen piirteitä ei ole siirretty, kuten seuraavat tekstiparit (a) ja (b) osoittavat, mikä onkin varsin odotuksennukaista: koska tällaisia puheen ja keskustelun jäsentymiseen liittyviä kielenpiirteitä ei ole totuttu kirjoitettuna näkemään, ne herättävät luettuna herkästi mielikuvan sekavasta ja epävarmasta puhujasta, vaikka puheessa kuultuna vastaavat kielenpiirteet eivät kiinnitä erityistä huomiota (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36).

a)
haastattelu (r. 19): *että että että jos*

sitaatti: *Jos*

b)
haastattelu (r. 13): *näitä niinku ohjelmistoja*

sitaatti: *Niitä ohjelmistoja*

Tekstiparissa (a) *että*-partikkelin toisto kieli puheen suunnittelusta. Ne, kuten tekstiparin (b) suunnittelupartikkelii *niinku*, on siteerattaessa poistettu. Lisäksi tekstiparissa (b) demonstratiivipronominini on vaihtunut (*näitä* → *niitä*). Aineistoni perusteella erityisesti erilaiset deiktiset elementit, joiden tulkinta on kiinteässä yhteydessä puheilanteeseen (esim. Laury 1997), ovat alttiita muutoksille silloin, kun haastattelupuhetta uudelleenkontekstualisoidaan sitaatiksi.

Huomattavin haastattelupuheen ja sitaatin välinen ero on poisto, joka on tehnyt keskelle siteerattua haastattelukatkelmaa (rivit 14–17). Kyseisessä poistetuissa katkelmassa haastateltava sanoo tietynlaisten ohjelmistojen olevan "fucking shittii", minkä jälkeen hän arvioi omaa puhettaan

(anteeks nyt englanninkieliset englismiini mutta en sano runalla suomen kielellä näitä kamalia sanoja). Tämän poistetun haastattelukatkelman jyrkkää ja jämäkkää ilmaisu. kuten edelle litteroitua haastattelukatkelmaa laajemminkin, pehmentää monin paikoin nauru (r. II, 15, 17). Sitaatissa ensimmäinen virke päättyy sitä vastoin huutomerkkiin (*Niitä ohjelmiisto-ja, jotka on olevinaan taidetta*). Vertailemalla yhtiäältä haastattelun luomaa vaikutelmaa kuulijalle ja toisaalta sitaatin luomaa vaikutelmaa lukijalle huomataan, että haastateltavan naurun (johon toimittaja haastateltuilanteessa yhtyy) luoman kepeyden poistamisen myötä sitaattista välitty erilainen, hieman suorasukaisempi ja aggressiivisempi vaikutelma kuin millainen se on alkuaan ollut.

Sitä huolimatta, että haastattelupuhetta on sitaattiin siloteltu, täysin yleiskieliseksi puhetta ei ole muutettu. Yleiskielen lukukongruenssian rikkoava lausuma *jotka on olevinaan* (po. jotka ovat olevinaan) on säilytetty tekstiä uudelleenkontekstualisoitaessa ennallaan, mikä luo sitaattiin illuusiota puhutusta kielestä (esim. Haapanen 2011; Tiittula & Nuolijärvi 2013: luku II). Samaan tapaan puheen illuusiota luo sitaatin ensimmäisen virkkeen predikaation päälause ja huutomerkki (*Niitä ohjelmistoja, jotka on olevinaan taidetta*). Lisäksi illuusiota vahvistaa sitaatin jälkimmäinen virke, joka on puhekielen tapaan monipolvinen ja loppuu huolitellun kirjoitetun yleiskielen näkökulmasta hieman vajaaseen lauseeseen (–, pitää tehdä uusia [mitä?]).

ESIMERKKI 3: DIPLOMI-INSINÖÖRI

Kolmas aineistosimerkki on juttu talousalan uutisaikakauslehdessä. Kyseessä on yksi osa lyhyehköistä jutuista koostuvaa juttukokonaisuutta. Kukin juttu esittelee yhden maahanmuuttajataustaisen yrittäjän ja kertoo erityisesti hänen yritystoiminnastaan Suomessa.

Esittelen tällä kertaa ensin katkelman valmistusta lehtiuttua. Sitaatti ja sitä edeltävä kappale ovat keskeistä juttua.

Esimerkki 3 / lehtiuttu

Juhannusaatona 1994 elämä muuttui täysin, kun Wang saapui miehensä mukana autoon Helsinkiin.

”Kiinassa olin menestynyt diplomi-insinööri, täällä en ollut mitään. Sitä oli vaikea hyväksyä.”

Esimerkissä 3 oleva sitaatti perustuu sellaiseen haastattelun kohtaan, jossa toimittaja ja haastateltava ovat keskustelleet siitä, että Suomeen tulevan ulkomaalaisen kannattaa hankkia ensin suomen kielen taitoa ja sitten koulutus suomalaisessa oppilaitoksessa. Sen jälkeen haastateltava sanoo, että tämä vaatii aktiivisuutta maahanmuuttajalta itseltään (rivit 1–9). Itse sitaatti perustuu rivien 10–19, jotka olen litteraatiosta lhavoinut.

Esimerkki 3 / haastattelu

- 1 H: suomessa järjestää ulkomaalaisile (.)
- 2 mutta ulkomaalainen piti itte (.) hoitaa
- 3 T: nii et sen [piti osata etsiä
- 4 H: [ite ite menee menee ja
- 5 opiskelela ja ja sitten (2.0)
- 6 se kun näyttää miltä sinä osaat
- 7 T: nii nii
- 8 H: ei kö nii
- 9 T: joo
- 10 H: vaikka mä olin niin hyvi (.)
- 11 mä voi sanota että mä oo
- 12 diplomainsinööri ja kaikki (.)
- 13 koulutus ja ura ja .hhh
- 14 aika huipula kiinasa silloin
- 15 T: nii
- 16 H: mut ku mä tuln tänne mä oo (.)
- 17 nolla (2.0)
- 18 T: oli [ks se vaikee tilanne [hyväksyä l. joo
- 19 H: [jos ei osanu- [oli oli [.hhh

Tarkastelen haastattelupuhetta ja siitä tehdyä sitaattia ensin sanatarkkuiden näkökulmasta. Käytännössä siis vertaan kahden tekstin – haastattelun ja sitaatin – kielellisiä piirteitä toisiinsa.

Haastattelava ei puhu suomea äidinkielenään. Haastattelun nauhoituksesta vierasperäinen aksentti kuuluu selvästi, mutta sitä en ole kytänyt edes edellä esitettyssä, varsin yksityiskohtaisessa litteraatiossa kuvaamaan. Aksentista ei myöskään lehtijutussa ole viitteitä. Haastattelavan puheen prosodia ja tauot on niin ikään sitaattista poistettu.

Ulkomaalaistautasta johtuen haastattelavan puheessa on läpi 50 minuuttia kestävä haastattelun paljon norminvastaisia sanojen laivutuksia ja erikoisia lauserakenteita. Näistä löytyy kosoli esimerkkejä myös esimerkin 3 haastattelukätkelmasta, joskin on vaikeaa määrittellä, missä määrin – kirjoitetun kielen näkökulmasta – monimutkainen syntaksi johtuu kielitaidon puutteesta ja missä määrin spontaanin keskustelun yleisestä prosessinomaisuudesta. Tämä määrittely on myös tarpeellonta, koska sitaattia tarkasteltaessa huomataan, että toimittaja ei ole kirjannut sanojen virheelisiä äänneasuja sitaattiin edes siinä määrin, kuin se varmasti olisi ollut ortografisesti mahdollista (esim. r. 12: *diplomainshööri*, r. 14: *kinassa*). Haastattelupuheen ”huono suomi” on siis sitaatissa korvattu yleiskielisillä muodoilla.

Kaikkiaan sitaatti on kieliasultaan hyvin kaukana haastattelupuheesta. Sitaitin ensimmäinen virke on rakennettu haastattelavan puheesta kieliasua vahvasti muokaten. Sitaitin päätösvirke (*Sitä oli vaikea hyväksyä*) ei sitä vastoin perustu haastattelavan sanomisiin laisinkaan, vaan sitaatti on rakennettu vuorottelusta, jossa toimittaja esittää vaihtoehtokysymyksen (T: *olks se vaikee tilanne hyväksyä*) ja saa haastattelavalta myöntävän vastauksen (H: *oli oli*). Koska toimittajan vuoroja ei ole tässä jutussa kuten ei aineistossani yleensääkään pantu ilmi,⁷ sitaattista ei ole pääteltävissä, että se perustuu toimittajan ja haastattelavan yhteistyöhön, jossa aloitteellisuena osapuolena on vieläpä ollut toimittaja itse. Lisäksi sitaatti vaikuttaa haastattelavan omaehtoisesti esiin tuomalta

⁷ Esimerkissä 1 (lapsikysymys) sekä toimittajan kysymys että haastattelavan vastaus on pantu lehtiintuun ilmi. Sen sijaan institutionaalisen haastattelun prototyypin rakenteen kolmas vuoro, vastauksesta eävaluova PALAUTE (r. 23: *selvö*) on jätetty myös esimerkissä 1 lehtiintuun ilmi panematta. (ks. myös Makonen-Craig 2014, luku 4.)

lausunnolta, vaikka on hyvin mahdollista, että ilman toimittajan aktiivista roolia haastattelava ei olisi ottanut esille koko asiaa menestyksekkään uran ”nollautumisen” hyväksymisestä. Huomattakoon nimittäin, että rivillä 19 haastattelava aloittaa jo uuden lausuman *jos ei osanu*, jonka hän kuitenkin keskeyttää toimittajan esittäessä vaihtoehtokysymyksensä. Toimittajan ja haastattelavan aktiivinen yhteistyö on siis pelkistynyt sitaattiksi, joka on merkitty yksinomaan haastattelavan sanomaksi ja joka näyttää haastattelavan itsenäisesti, yhtenäisesti ja omaehtoisesti tuottamalta. Nimeän tämän ilmiön monologisoinniksi (ks. tarkemmin Haapanen 2016b).

Seuraavaksi tarkastelen esimerkin 3 siteerausta merkityksen näkökulmasta. Propositionaalisen eli sanasanaisten merkityksen näkökulmasta sekä haastattelu- että sitaattiteksti välittävät keskeisiltä osin samanlaisen kuvan vallitsevista asiantiloista: ”Kinassa olin menestynyt (≈ *huipulla*) diplominsinööri, tällä en ollut mitään (≈ *nollaa*)”. Lisäksi haastattelava vahvistaa vastauksellaan (r. 19: *oli oli*) oikeaksi toimittajan kysymysmuodossa esittämän oletamuksen siitä, että haastattelavan haastattelussa kuvailemaa asiantilaa (r. 10–14, 16–17) oli vaikea hyväksyä. Toisin sanoen haastattelupuhe ja sitaattiteksti voisivat toimia toistensa parafraseina. Haastattelavan puheenpari sinänsä välittää paljonkin merkityksiä kuulijalle, mutta kun vierasperäistä aksenttia ja puutteellista kielitaitoa – kuten on jo mainittu – ei ole sitaatissa jäljitelty, nämä konnotaatiot puuttuvat sitaatista. Tällaiset konnotaatiot – mitä ne kullekin lukijalle lienevätkään – ovat epäilemättä erilaisia kuulujuna kuin luettuina; ei-äidinkielistä puhetta jokainen on kuullut suhteellisen usein, mutta heikon kielitaidon imitoiminen, varsinkin lehti-kontekstissa, on harvinaista ja herättäisi epäilemättä siksikin vahvoja implikaatioita.

Lausuman puhefunktio eli se, mitä lausumalla vuorovaikutuksessa tehdään, rakentuu aina edeltävää tekstiä ja laajempaa kontekstia vasten (esim. Duranti & Goodwin 1992; Linell 1998, 2009). Aineistosimerkin 3 sitaatti hahmotuu lehtiutussa PERUSTEUNA sitaattia edeltävässä tekstissä kerrotulle asiantilalle eli sille, että haastattelavan elämä oli muuttanut täysin vuonna 1994. Haastattelunilanteessa sitaattiksi valittua tekstiä katkelmaa sitä vastoin edeltää toisenlainen teksti: keskustelu kielitaidon, koulutuksen ja oma-aloitteisuuden tärkeydestä maahanmuuttajalle.

Alkuperäisessä tekstrikontekstissaan siteerattu teksti hahmotuu siten lähinnä kuvailevana ESIMERKKINÄ siitä, miten korkeakin koulutus voi uudessa maassa olla täysin merkityksetön. Myös sitaattia edeltävässä tekstissä kerrottu tapahtuma, saapuminen autioon Helsinkiin juhannuksena 1994, tulee haastattelussa esiin, mutta viittusen minuuttia aikaisemmin, kun haastateltava kertoo kronologisesti henkilöhistoriaansa ja muutostaan Suomeen. Tuossa yhteydessä puheena ei kuitenkaan ole ”elämän täydellinen muuttuminen”. Siteerattu teksti on siis asetettu lehdistututussa uudenaiseen kontekstiin, minkä seurauksena sen puhe-funktio tulee tulkituksi hieman erilaisena kuin alkuperäisessä kontekstissaan eli haastattelutilanteessa.

VHTEENVETO HAASTATTELUN JA SITAATTIEN SUHTEESTA

Tekstianalyysissä hahmotui vain muutamia kaikille sitaateille yhteisiä muokkauuskäytäntöjä: Puheessa esiintyviä taukoja, suunnittelusta kertovia partikkeleita ja empimisäämiä ei sitaateihin siirretä, ja prosodian jäsentäviä tehtäviä korvataan kirjoituksessa muun muassa välimerkein. Lisäksi spontaanille haastattelukeskustelulle ominaiset kielenpiirteet, kuten tauot, toistot ja suunnitteluilmaukset, sekä epäsujuvuustekijät, kuten isekorjaukset ja kielenlipsadukset sekä vieraan kielen puhujan virten isekorjaukset ja kielenlipsadukset sekä vieraan kielen puhujan virten isekorjaukset ja kielenlipsadukset, eivät ole ominaisia nimienomaan journalistiselle siteeraukselle, vaan samantyyppisiä muutoksia tehdään myös muissa konteksteissa, joissa puhetta siirretään kirjoitukseksi (ks. tämän teoksen muut artikkelit).

Muilla osin muokkauuskäytännöt vaihtelevat paljon. Sitiaatti voidaan rakentaa yhdestä tai useammasta kohtaa haastattelua. Hyvin yleistä on, että sitaatti monologisoidaan: siinä missä haastattelu rakentuu aina toimittajan ja haastateltavan yhteistyönä, valmiissa lehdistututussa toimittajan rooli on häilytetty liki kokonaan. Siteerattu tekstinaimes myös yleiskielistetään, joskin puhekielisyyttä voi olla erityisesti sananvalinnoissa ja sanojen kirjoitusasuissa. Tämän lisäksi sitaateihin tehdään usein suuriakin poistoja, muokkauksia ja lisäyksiä.

Siteerausprosessia ohjaavat tekijät

Haastattelupuheen ja sitaattien suhde näyttäytyi tekstianalyysin perusteella sattumanvaraisena. Tarkoitan tällä sitä, että haastattelusta sinänsä ei ole pääteltävissä, mitä osia siitä sitaateiksi valitaan ja miten tekstiä mahdollisesti muokataan – tai ollaan muokkaamatta. Niinpä etsin tässä luvussa säännönmukaisuutta siihen, mikä sitaattien tekemistä motivoi ja ohjaa.

Selvittääkseni journalistisen siteerauksen työikäytäntöjä ja niitä ohjaavia tekijöitä keräsin kahden jo esitellyn aineiston lisäksi kolmannen aineiston. Aineistonkeruussa käytetty menetelmä on nimeltään stimuloitu mieleenpalauttaminen (*stimulated recall*), ja se pyrkii ”stimulanttien” eli virikkeiden tukemana rekonstruoiamaan tutkittavan henkilön työnteon aikaisia ajatuskulkuja (DiPardo 1994).⁸ Tavanomaisin sovellus menetelmästä on se, että työn tekijä katsoo työnteokoan videolta ja kertoo tutkijalle, mitä hän työtä tehdessään ajatteli ja minkä pohjalta ratkaisujaan teki. Omassa tutkimusasetelmassani stimuloitu mieleenpalauttaminen tehtiin 11:lle niistä 16 toimittajasta, jotka olivat olleet informanteinani aineistoissa 1 ja 2, ja nämä aineistot toimivat tutkimuksessani virikkeinä. Tarkastelin kunkin informantitoimittajan kanssa rinta rinnan hänen tekemänsä toimintuksellisen haastattelun litteraatiota sekä haastattelun pohjalta kirjoittamaansa lehdistututua ja selvitin näin hänen tietoisia siteerauskäytäntöjään ja näkemyksiään siitä, mitkä asiat käytäntöjä motivoivat ja ohjaavat. Nauhoitin ja litteroin stimuloituissa mieleenpalauttamisissa käydyt keskustelut.

Aineistonkeruun jälkeen jäsentäsin ja analysoin kerätyn aineiston laadullisesti käyttämällä Johnny Saldañan (2009) esittelemää kaksikieliroksista menetelmää: ensin koodasin siteerausta käsittelevän puheen, minkä jälkeen ryhmittelin samansuuntaiset koodit kategorioiksi, jotka kuvaavat siteerauskäytäntöjä (#1–#9) ja niitä ohjaavia ja perustelevia tekijöitä (tekijät 1–4).

8 *Stimulated recall* -menetelmällä ei ole vakintunutta suomenkielistä nimeä. Satunnaisia kertoja on käytetty nimeä ”virikkeillä tuettu mieleenpalauttaminen”, ”virikkeillä antava haastattelu” sekä virikkeellisesti ”virikehaastattelu” (vt. Ruusuvaori & Tittula 2009: 55–56). Koska edelliset nimet eivät mielestäni kuvaa menetelmää hyvin, olen päättänyt käyttää nimeä ”stimuloitu mieleenpalauttaminen”.

Tässä luvussa esitän ensin yhteenvetdon analyysini havainnoista. Tämän jälkeen koostan tuloksista siteerausprosessia kuvaavan tapauskerromuksen (*case story* vs. *case study*, ks. Perin 2013: 17, 187), jota konkretisoin Diplomi-insinööri-aineistoesimerkin avulla. Oman kokemuksen perusteella olen jäsentänyt tarinan neljään kronologiseen työvaiheeseen, jotka ovat (1) lähtökohia jutunteolle, (2) kirjoitusprosessia pohjustava taustatyö, (3) kirjoitusprosessi ja (4) jälkikäsitteily. Jako on tehty siteerauksen näkökulmasta (jutuntekoproessin voisi epäilemättä jäsentää myös toisin) ja ennen muuta tulosten havainnollistamiseksi; todellisuudessa vaiheet eivät ole selvärajaisia ja ne voivat tapahtua samanaikaisesti tai toisessa järjestyksessä. Muistutettakoon, että työprosessin kuvaus perustuu nimenomaan niihin seikoihin, jotka informantitoimittajat stimuloiduissa muistintalauttamisessioissa mainitsivat. Niinpä esimerkiksi se, että aineistooni ei osunut yhtään laajaa reportaasia, saattaa vaikuttaa tehtyihin havaintoihin.

YHTEENVETO TYÖKÄYTÄNNÖISTÄ JA TAUSTATEKIJÖISTÄ

Tutkimusaineistoni perusteella toimittajien siteeraukseen liittyviä työkäytäntöjä yhdistää pyrkimys palvella mahdollisimman hyvin tekeillä olevan lehdistöjuttun sisällöllisiä ja kerronnallisia tavoitteita. Nämä tavoitteet liittyvät juttun fyysiseen ulkoasuun (esim. pituus, taitto) ennen muuta kerronnallisiin päämääriin (esim. juttun tarkoitus lehdessä, aihepiiri, käsitteilytapa). Analyysini perusteella sitaattit eivät siis pyri ensisijaisesti olemaan haastattelupuheen sanatarkkoja ja samamerkityksisiä toisintoja.⁹

Toimittajat toteuttavat lehdistöjuttun tavoitteita yhdeksän siteeraukseen liittyvän työkäytännön avulla (#1-#9). Toimittajat valitsevat haastattelusta siteerattavakseen haastateltavan mielipiteitä ja näkemyksiä sekä sellaisia lausumia, jotka kuvailevat haastateltavan tapaa puhua ja jäsentää ajatuksiaan (#1 Luonnehtivat puhujaa). Sitattein valitaan myös asioita, joiden paikkansapitävyyden tarkistaminen olisi toimittajalle vaikeaa tai mahdotonta (#2 Täsmenävät vastuuta asiassällöistä). Lisäksi asian-

tuntijahaastateltavan läsnäolo toimii ikään kuin allekirjoituksena jutussa kerrottujen faktoiden paikkansapitävyydelle, ja koska sitaatti mielletään kohosteiseksi kerronnan keinoksi, sitaattiin laitetut asiat saavat jo sinänsä erityistä painoarvoa (#3 Lisäävät jutun vakuuttavuutta).

Lehtiuttu ei ole haastattelun kuvaus vaan dramaturgisesti itsenäinen tekstitkokonaisuutensa. Sen vuoksi toimittajat asemoivat haastattelusta irrattamansa tekstikatkelmat palvelemaan jutun juonta (#4 Rakentavat kerrontaa) siten, että sitaatti ja juttun muu teksti vuorottelevat luontevasti (#5 Rytmitteävät kerrontaa).

Asemoiminn jälkeen sitaattit muokataan yleiskielisiksi (#6 Yleiskielistetään), joskin satunnaiset puhekielisydet ovat sitaateissa mahdollisia, mikäli ne palvelevat jutun päämääriä (#7 Puhekielisyksillä pitää olla syy). Usein sitattein tehdään lisäksi isojaikin poistoja, muutoksia ja lisäyksiä (#8 Muokaus selkeyttää haastateltavan sanomaa ja #9 Muokaus terävöittää jutun kerrontaa).

Edellä kuvattuja siteerauskäytäntöjä ohjaavat ja niihin vaikuttavat analyysini mukaan keskeisesti neljä tekijää. Siteerauksen näkökulmasta työn alla olevan lehdistöjuttuun juttutyypin (tekijä 1) vaikuttaa ensinnäkin siihen, onko jutussa ylipäänsä sitaatteja vai ei. Lisäksi juttutyypin määrättelelee muun muassa aiheen käsitteilytapa (esim. uutinen, henkilökuva, reportaasi) ja sitaattien tehtäviä siinä (esim. sitaatti luonnehtii puhujaa, luo uskottavuutta, rakentaa juttuun kirjoitettua fyysistä ympäristöä; tarkemmin ks. Haapanen 2011). Julkaisun ja toimituksen ohjeistus (tekijä 2) vaikuttaa ennen muuta sitaattien tyliin, lähinnä siihen, miten yleiskielisiä niiden tulee olla. Tämä tekijä voi vaikuttaa myös siihen, miten laaja tarkistus oikeus haastateltavalle juttuun annetaan ja miten herkästi haastateltavan muutosoiveita toteutetaan. Yleinen journalistinen kulttuuri (tekijä 3) liittyy siteerauksen näkökulmasta erityisesti siihen, minkälaisia käsitteitä toimittajilla ja lukijoilla on siitä, miltä kirjoitetun puheen ajattelun, toivotaan ja edellytetään näyttävän. Lisäksi siteerausta ohjaavat kunkin toimittajan henkilökohtaiset preferenssit (tekijä 4), jotka toki vaihtelevat paljon. Muutamia varsin yleisesti seurattuja ajatuksia kuitenkin oli muun muassa se, että kahta sitaattia ei aseteta juttuun peräkkäin ja että lyhyenhköjä sitaatteja suositaan ja erityisen pitkiä vältetään.

9 Samanlaisia havaintoja on tehty televisiouutisten tuotantoa käsittelevässä etnografisessa tutkimuksessa (ks. esim. Nylund 2003; Kroon Lundell & Ekström 2010).

1 LÄHTÖKOHTA JUTUNTEOLLE

Ennen kuin juttua ryhdytään tekemään, sen suhteen on jo olemassa ennakkoehtoja. Ensinnäkin toimintuksellinen toimintaympäristö jakaa yksittäisistä julkaisuista tai toimittajista riippumatta käsityksen siitä, että puhutun kielen täsmällinen litterointi ei sitaatteihin sovellu ja että puhuttua kieltä yleiskielistetään. Julkaisukohdaisemmin toimintaympäristö voi vaikuttaa siteeraukseen sitä kautta, miten työ on toimituksessa jaettu ja minkä verran toimittajalla on aikaa yksittäisen jutun tekoon.

Toinen sitaattien tekoon vaikuttava tekijä ovat lehtien numerosta toiseen toistuvat, etukäteen suunnitellut juttutyypit¹⁰. Juttutyypien ohjeistuksissa voidaan kertoa juttulle ennalta määritelty tarkoitus ja tavoitteet, aihepiiri, käsittelytapa (esim. uutinen, henkilökuva/-haastattelu, asian-tunijahaastattelu, reportaasi tms.), pituus ja tekstin tyyli sekä jutun kuvitus, muut visuaaliset elementit ja taitto. (Töyry ym. 2008: 55–56.) Juttutyypin ohjaa juttutekoprosessia alusta loppuun.

LÄHTÖKOHTA JUTUNTEOLLE / ESIMERKKI 3: DIPLOMI-INSINÖÖRI

Estiän seuraavaksi siteerausprosessin ensimmäisen työvaiheen Diplomi-insinööri-aineistoesimerkin avulla. Kyseisen jutun kirjoitti toimittaja, josta käytän nimeä Kaisa. Kaisa on 40-vuotias, ja hän on työskennellyt alalla noin 15 vuotta sekä toimittajana että toimituksen esimiehenä. Koulutukseltaan hän on tradenomi, minkä lisäksi hän on opiskellut vuoden journalistina Yhdysvalloissa.

Lehdessä, johon aineistoesimerkkisitaatti on tehty, vallitsee suunnitellun ohjeistus, jonka mukaan sitaattien tulee olla ”hyvää yleissuomea, luettavaa ja jouhevaa eikä niinku tönkköä”. Kaisan mukaan ohjeistus juontuu puhutun ja kirjoitetun kielen eroista. ”Ihmissethän puhuu sillä tavalla että sen ymmärtää kun sen kaa puhuu, mutta sit jos semmosen kirjoittaa ulos, niin sitä ei ymmärrä enää kukaan tilanteen ulkopuolella ollut. Eli se täytyy kirjoittaa niin, että se lukija ymmärtää mistä tässä puhutaan. Että se on se päälähtökohta, että lukija ymmärtää.”

¹⁰ Termillä juttutyypit viitataan sekä tutkimus- että ammatillisessa kirjallisuudessa usein yksinomaan aiheelle valittuun käsittelytapaan. Ise näen juttutyypin Töyryn ym. (2008) tapaan laaja-alaisena toimintusprosessin työkaluna, jota määrittää journalistinen työtapo, aiheelle valittu käsittelytapa ja suunnittelu niin yksittäisen jutun kuin koko julkaisun tasolla. (Ks. myös www.mediakonsepti.fi/tyovalineet/ työvalineet/yleisjohtaminen/juttutyypit [luettu 17.3.2016].)

Kirjoitettua ohjeistusta sitaatin kielellisistä muotovaatimuksista ja sitaattien muokkaamisesta ei kuitenkaan ole, mutta lähtökohta Kaisan mukaan on, että todellisuutta ei lehtiuttua tehtäessä vääristellä, joskin käytännössä ”todellisuus on toimittajien materiaalia”, josta sitaattikin rakennetaan. ”Sanatarkkuuden vaatimus on sellaisissa tilanteissa tärkeä, kun on kyse jostain kyseenalaisesta, esimerkiksi poliittisissa kysymyksissä – joku kiistää tai perustelee jotain – niin silloin nauhoitan, että voin jälkikäteen todistaa, että se sanoi näin.”

Toinen kategorinen peruste puhkeielisyyksille sitaateissa on niiden käyttö tehokeinona. ”Meidän lehdessä sitaatti ovat yleiskirjakieltä, ja siten jos sinne on erityisestä syystä laitettu puhkeielisyys, niin se on sen takia, että sillä halutaan esimerkiksi korostaa jotain siinä tyypissä.”

Diplomi-insinööri-juttuprojekti lähti liikkeelle ideasta tehdä usean jutun kokonaisuus, jossa jokainen juttu esittelee yhden maahanmuuttajataustaisen yrittäjän. Kaisa oli alusta asti mukana juttukokonaisuuden suunnittelussa, ja hänen mukaansa oli heti selvää, että juttujen lähde-materiaali kerätään haastattelulla. Samoin oli selvää, että juttuihin tulee sitaatteja. ”Jos juttu kertoo ihmisestä, joka kertoo itsestään, niin totta kai siinä pitää olla sitaatteja.” Päätöstä ohjasi myös kyseisen lehden yleisemmät taittoon liittyvät tarpeet. ”Meillä on lehdessä monia eri paikkoja, esimerkiksi kannen selkeä ja omat mainokset, joihin meidän pitää saada kompakteja sitaatteja. Että niitä pitäis sitten jutuissa myös olla.”

Juttukokonaisuus päätettiin rakentaa kahdentyyppisistä juttutyypeistä: Lyhyempi jutuista oli niin kutsuttu minä-monologi, joka oli 800-merkinen, johtoilmauksia lukuun ottamatta kokonaisuudessaan haastattelavan suoriksi lainauksiksi kirjoitettu juttu. Pidempi jutuista oli merkimmäältään 2 500. Merkkimäärät olivat varsin sitovia, jotta kukaan juttuun mahtui myös isokokoinen kuva haastattelusta. Juttutyypien kuvaus sisälsi tarkkaa tekstuaalista ohjeistusta: juttuihin tulee otsikko mutta ei ingressiä; juttuun ei tule välitsoikoita; pidempään juttutyypin tehdään ohkeen pieni infoboksi.

Diplomi-insinööri-juttu oli yksi juttu 12-sivuisessa ja 16 juttua käsittävässä kokonaisuudessa. Sitä päätettiin tehdä juttutyypiltään minä-monologi.

II KIRJOITUSPROSESSIA POHJUSTAVA TAUSTATYÖ

Jutun varsinainen toteutus lähtee liikkeelle kirjoitusprosessia pohjustavasta taustatyöstä. Ensinnäkin toimittaja laatii jutusta suunnitelman eli juttutilauksen ("briiffi"). Milkäli juttun tekevä toimittaja kuuluu toimituksen henkilökuntaan, hän usein osallistuu suunnitteluun. Juttutilauksessa määritellään, mitä täsmällistä aihetta kyseisen juttutyypin juttu tällä kertaa käsittelee, mistä näkökulmasta, ketä haastatellen ja millä tavoin kerrottuna. Lisäksi juttutilaus voi sisältää tietoa esimerkiksi jutun kuvituksesta, aikataulusta ja jutusta (freelance)toimittajalle maksettavasta palkkiosta. Käytännössä juttutilaukset voivat vaihdella lyhyistä suullisista ohjeistuksista yksityiskohtaisiin kirjallisiin toimeksiantoihin. Juttutilauksen pohjalta toimittaja hankkii tietoa jutun aiheesta ja suunnittelee haastattelua.

Merkittävä sitaattien tekemiseen vaikuttava tekijä on tietysti itse haastattelu. Haastattelussa syntyy se lähdemateriaali, jonka pohjalta sitaattit tehdään. Silhen, minkälaiseksi tämä lähdemateriaali muodostuu, vaikuttavat ensinnäkin toimittajan tekemät valinnat: Onko toimittaja valmistaunut haastatteluun täsmällisellä kysymyslistalla, muuttamin tukisanoin tai kenties ilman mitään muistiinpanoja? Toisaalta on selkoja, joihin toimittaja ei juuri pysty haastattelussa vaikuttamaan: Miten sujuvaa on toimittajan ja haastateltavan välinen vuorovaikutus? Mistä asioista haastateltava haluaa puhua tai suostuu puhumaan, mihiin kysymyksiin kenties kieltäytyy vastaamasta? Vastaako haastateltava napakoin, lähes sellaisenaan sitaateiksi sopivii lausein, vai sanoitako asiaansa ajatuksenvirtana?

Sitaattien teon kannalta oleellista on myös se, miten toimittaja haastattelun taitio: muistivaraaisesti, käsimuistiinpanoin vai nauhoittamalla ja litteroimalla koko haastattelun – tai kuten usein, näitä tekniikoita yhdistelemällä.

KIRJOITUSPROSESSIA POHJUSTAVA TAUSTATYÖ / ESIMERKKI 3: DIPLOMI-INSINÖÖRI

Koska työn alla oli lehden yhdessä numerossa julkaistava juttukokonaisuus, ei siis juttusarjaa tai lehdestä toiseen julkaistava juttutyyppi, juttukokonaisuuden kuvaus määritteli varsin tarkasti myös yksittäisten juttu-

jen aiheen ja näkökulman: jutun aiheena oli maahanmuuttajataustainen yrittäjä ja näkökulmana erityisesti hänen yritystoimintansa Suomessa. Jutun lähtökohdat sekä kyseiseen juttuun valittu haastateltava ohjasivat haastattelun suunnittelua ja etenemistä. "Kun lähtee haastattelemaan, niin kyllä yleensä on selvä käsitys, että minkälaisia juttua ollaan tekemässä ja mihiin nuotoon."

Kaissa tutustui haastateltavaan internetistä löytyvän tiedon pohjalta, joskin tietoa oli vain vähän. Haastattelua varten Kaissa muotoili paperille "ne muuamat peruskysymärit, jotka ainakin täytyy käydä läpi". Koska juttu ei edes pyri olemaan selvitys haastattelun kulusta, ei Kaisankaan tarvinnut välittää siitä, millä tavoin ja missä järjestyksessä asiat haastattelussa käsiteltiin. "Sehän lehtahaastattelussa on kivaa, ettei juttuun tarvii mennä kronologisesti sen haastattelun mukaisesti vaan juttu rakennetaan vasta haastattelun jälkeen."

Kaissa taitioi haastattelun kirjoittamalla käsin muistiinpanoja, mikä on hänelle tavanommainen työtapä. "Olen huomannut, että nauhoittaessa mä en keskity siihen, mitä oon tekemässä. On tietysti kysymykset, jotka paukutan menemään, ja sitten kuuntelen myöhemmin että *what*, eiks sitten tässä voinut vaikka vähän tarkentaa. Tämä menetelmä [muistiinpanot] keskittää mun huomion."

Toisaalta haastattelun "tallentaminen" käsin tehdyn muistiinpanoin on Kaisalle myös työmäärän näkökulmasta käytännöllinen työtapä. "Jos kaiken äänittäisi ja kaiken purkaisi, niin työaikalahan ei riittäisi, kun ei se riittä muutenkaan. Tässä säästää aikaa kun ei äänitä kaikkea."

III KIRJOITUSPROSESSI

Kun toimittaja on tehnyt haastattelut ja kerännyt muun tarvittavan lähdemateriaalin, hän alkaa kirjoittaa juttuaan. Siteerauksen näkökulmasta jutun kirjoitusprosessista hahmoittuu kolme keskeistä toimintoa: siteerattava tekstiaines valitaan ja irrotetaan haastattelusta, asemoidaan tiettyyn kohtaan jutun kerrontaa ja muokataan kieliasultaan lehtiuttuun sopivaksi ja kyseisen sitaatin tehtäviä palvelevaksi. Näitä työvaiheita to-

11 Haastattelun nauhoituksen Kaissa teki minun pyynnöstäni ja siis yksinomaan tutkimuskäyttöön. Haastattelua tehdessäni ja juttua sen pohjalta kirjoittaessaan Kaissa ei vielä tiennyt, mitä ilmoitää tutkimukseni koskee.

teuttavien siteeraus käytäntöjen yhdistävänä pyrkimyksenä (ns. ydin-kategoriana, ks. Saldaña 2009: 163–167) näyttää analyysini perusteella olevan PALVELLA JUTUN TAVOITTEITA. Siteerauksen pyrkimyksenä ei siis ole esimerkiksi uskollisuus sitaatin sanatarakuudelle tai täsmälliselle samamerkityksisyydelle.

Valinta ja irrotus. Monesti lehti jutut perustuvat suurelta osin – jopa kauttaaltaan – haastateltavalta saatuihin tietoihin. Sittä huolimatta vain osa tiedoista merkitään haastateltavan suoraksi lainaamiseksi, loput eriaasteiseksi epäsuoraksi lainaamiseksi (ks. Kallio Koski 2005) tai toimittajan omaksi, lähteyttämättömäksi kerronnaksi. Toimittajat valitsevat siteerattavaksi ensinnäkin sellaisia elementtejä, jotka tukevat haastateltavasta rakennettavaa henkilökuvausta. Tällaisia elementtejä ovat esimerkiksi mielipiteet, haastateltavan leimalliset puhettavat – erityisesti omaperäiset sanavalinnat – sekä sellaiset lausumat, jotka kertovat haastateltavan tavoista jäsentää asioita.

Toiseksi, koska sitaattit osoittavat yksiselitteisesti lausunnon antajan, niihin valitaan sellaisia asioita, joiden paikkansapitävyyden tarkistaminen ei ole toimittajalle mahdollista tai ainakaan helppoa.

Kolmanneksi sitaattit voimistavat tuntua haastateltavan läsnäolosta jutussa (mikä on henkilökeskeisissä jutuissa jo arvo sinänsä) ja siten ikään kuin vahvistavat jutussa kerrottujen faktojen luotettavuutta. Koska sitaattit mielletään kohosteiksiki elementteiksiki jutun kerronnassa, laittamalla jokin asia sitaattiin sen painoarvoa voidaan lisätä.

Asemoimint. Sitaitten asemoimintin lähtökohdta on se, että lehti juttu on itsenäinen tekstikokonaisuus, ei haastattelun selostus. Tämän vuoksiki toimittajit asemoivat haastattelusta sitateiksiki valittut elementit sellaisiin kohtiin juttua, joissa ne parhaiten palvelevat jutun kerrontaa. Toinen peruste sitaitten asemoimintin on jutun kerronnan rytmittämintin; toisin sanoen sitaitten ja jutun muun tekstiaineksen tulee vuorotella jutussa luontevasti. Yleisesti ottaen lyhyitä sitaitteja suositaa ja erityisen pitkiä vältetää, eikä kahta sitaitta mielletään laiteta peräkkäin ilman, että väliin tulee vähintään johtolause.

Yksittäiseen sitaattiin voidaan yhdistää elementtejä haastattelun useasta eri kohdasta. Lisäksiki ilmielivä sitaitin asemoimintin kulussa tapahtuva toimintio on monologisoiintit: toimintuksellintin haastattelu on

vuorovaikutteista, mutta sitaattiin tämä aktiivintin dialogisuus muokataan ikään kuin haastateltava olisi itsenäisesti, yhtenäisesti ja omaehtoisesti tuottanut siteeratun tekstin.¹²

Kielllintin muokkaus. Jotta sitaatti täyttäisi tehtävänsä lehti juttussa, sen tekstuaalintin ja kielllintin muoto vaatii usein muokkautta. Pääsääntö on, että sitaattit muokataan niin sanojen, lauserakenteiden kuin pragmatistien elementtienkin osalta yleiskielisiksiki. Puhetkielisii piirteitä (lähinnä sanojen puhetkielisii muotoja) voi sitateissa siellä täällä olla, mutta tällöin niillä on oltava jokin erityintin merkitys jutun kerronnan kannalta (esim. henkilökuvaus). Yleiskielistämintipyrkimyksestn lisäksiki sitaitteja usein muokataan, esimerkiksi karsimalla ja tiivistämällä sekä mahdollisesti myös sellaisia sanoja tai lausekkeita lisäämällä, joita haastattelussa ei ole mainittu. Näitä joskus radikaalejakin muokkauksia motiivoi haastateltavan esittämän asiasisällön ytimeköittämintin ja kirkastamintin – sellaiseksiki kuin toimittajit on sen tulkinnt – sekä toisaalta sitaitin teräköittämintin palvelemaan mahdollisimman tehokkaasti jutun kerronnallisia pyrkimyksiä.

KIRJOITUSPROSESSI / ESIMERKKI 3: DIPLOMI-INSINÖÖRI

Kuten mainittu, Kaisa oli tekemässä Diplomintinsinööri-jutusta alkujaan minä-monologia eli pituudeltaan 800-merkksii ja johtoilmauksia lukuun ottamatta haastateltavan sitateiksiki kirjoitetttu juttua. Juttutyypin merkkinäärän vuoksiki vain hyvin pieni osa noin 50-minuutistesta haastattelusta oli mahdutettavissa lehti juttuun. ”Tämän jutun kohdalla sitaitien muokkautta on ohjannnt se, että on pitänyt hyvin lyhyesti kertoa aika monipolvinntin asia.” Kaisa valitsi juttuun oleellisia ja kiinnostavia asiasisältöjä, erityisesti sellaisia, mikä kuvasi ”haastateltavan tapaa ajatella”.

Kaisa kirjoitti sitaitit hyvin yleiskielisiksiki. ”Niillä sitaitin puhetkielisyyksillä pitää olla joku pointit sen jutun kannalta, mutta tässä niin ei ollut. Eikä tässä myöskään ollut mitään tarvetta korostaa sitä, että hän puuu huonosti suomea.” Eräässä toisessa juttussa, jonka Kaisa samaiseen

¹² Monologisoiintit ei rousnut stimuloituvissa mieleenpalauttamissaa suorasanaisesti esiin, eli informanttitoimittajit eivät hahmotaneet sitä yhtenäiseksiki työkäytännöksi. Tekstianalyysintn perusteella monologisoiintit tuntui kuitenkin olevan itsestään selvä osa sitaitten tekoa.

juttukokonaisuuteen kirjoitti, tällainen "pointti" puhelkiselisyyden säilyttämiseen oli: Juttu kertoi Kaakkois-Suomeen asettuneesta syyrialaisesta, ja yhdessä jutun sitaateista käytettiin kertaalleen murteellista pronominia *mie*. "Se kuvasi minusta hyvin hänen kotitunustiaan." Toisaalta esimerkiksi englanninkielisiä fraaseja, joita Kaisan kokemuksen mukaan talouselteen haastatteltavat henkilöt taajaan käyttävät, voidaan valikoida sitaattiin henkilökuvaan piirtäviksi "mausteiksi". "Mutta ei sitaatti voi suomenkielisessä lehdessä olla puoliksi englantia. Kyllä se oikeakielisyyks on yksi *driving force*."

Aivan viime hekillä juttuun piti tehdä vielä merkittäviä muutoksia. "Matkan varrelta yksi ihminen, joka oli aluksi suunniteltu isoksi jutuksi, meni persilleen, joten oli pakko laajentaa tota, joka oli jo vedetty minämonologiksi. Mä laajensin sen niinku jossain kahdessa minuutissa." Kaisa siis laajensi jutun nopeasti pidemmän juttutyyppin mukaiseksi. Lopulta Diplomi-insinööri-juttuun tuli 12 sitaattia, yhteensä reilut 40 prosenttia jutun kokonaistekstimaassasta.

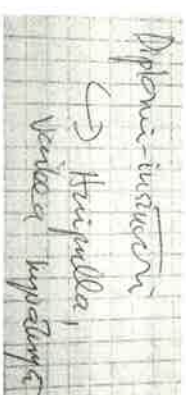
Kyseisen sitaattiesimerkin avulla on mahdollista luodata myös hie-man tarkemmin sitä, missä vaiheissa juttunkirjoitusprosessissa haastattelupuhe on sitaattiin mukaisen muotonsa saanut. Käytän seuraavassa apunani haastattelun ja valmiin sitaatin väliin asettuvaa kolmatta tekstiproduktia eli Kaisan haastattelutilanteessa tekemiä muistiinpanoja. Lukijaa helpottaakseni esitän seuraavassa uudelleen osan alkuperäisen toimituksellisen haastattelun litteraatiosta.

Esimerki 3 / haastattelu (lyhennetty)

- 10 H: vaikka mä olin niin hyvä (.)
 11 mä voi sanota että mä oo
 12 diplomaininsinööri ja kaikki (.)
 13 koulutus ja ura ja .hhh
 14 aika huipula kiinasa silloin
 15 T: ni
 16 H: mut ku mä tuln tänne mä oo (.)
 17 nolla (2.0)
 18 T: olikas se vaikee tilanne [hyväksy] [.joo
 19 H: [jos ei osanu- [oli oli [.hhh

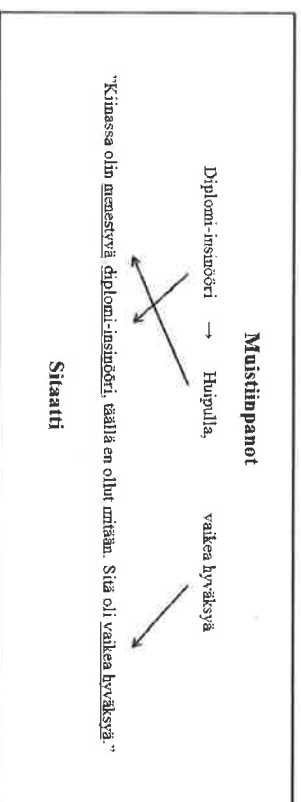
Edelle litteroidun haastattelukatkelman Kaisa tallensi haastattelutilanteesta, siis reaaliajassa, käsin tehdylle muistiinpanolla ruutuvihkoon. Esitän seuraavassa kuvan muistikirjasta sekä sen alla puhtaaksikirjoituksen muistiinpanosta.

Esimerki 3 / muistiinpanot

Diplomi-insinööri
 → Huipulla,
 vaikea hyväksyä

Verrattaessa muistiinpanomerkintöjä julkaistun lehdistutun huomataan, että sitaattiin kielellinen muoto perustuu varsin tarkasti neljästä sanasta (ja nuolesta ja pilkusta) koostuvaan muistiinpanoon. Tämä yhdenmukaisuus käy ilmi alla olevasta asetelmasta (kuva 1), jossa muistiinpano ja sitä vastaavat elementit sitaatissa on yhdistetty nuolilla. Muistiinpanojen ja valmiin sitaatin suhdetta voi kuvailla sanomalla, että muistiinpanon tukisanat on järjestetty sitaattiin johdonmukaiseen järjestykseen ja täydennetty kokonaisiksi lauseiksi.

Kuva 1: Vertaileva asetelma Eimerkin 3 muistiinpanoista ja sitaateista.

Toimittajien haastattelun ja valmiin lehtijuttun välille asetettu kirjallinen muistiinpano tarjoaa kolme välähdystä siihen, miten sitaattinteon työprosessi on edennyt.

Ensimmäkin Kaisa on tehnyt sitaatin osin muistinsa varassa: On itsensä selvää, että toimittaja on pystynyt lisäämään haastattelavan kotimaan, Kiinan, sitaattien, vaikkei sitä muistiinpanoissa lue. Selvempi osoitus muistin merkityksestä on sen sijaan sitaatin lause *täällä en ollut mitään*, joka perustuu selvästi haastattelavan haastattelussa sanomaan lauseyhdistelmään *ku mä tulín tänne mä oon nolla*. Muistiinpanoista ei kuitenkaan löydy merkintää kyseisestä lausumasta.

Toiseksi Kaisa on tehnyt sanatarkkoja muistiinpanoja haastattelutilanteesta ja prosessointi tekstiä vasta juttua kirjoittaessaan: Haastattelavan käyttämä sanavalinta *huipula* on merkitty muistikirjaan (puutuvalla l-kirjaimella täydennettynä), mutta juttun kirjoittamisvaiheessa kyseinen sana on muuttunut lähimerkitykseksi *menestynyt*-sanaksi.

Kolmanneksi Kaisa on prosessoinut haastattelutekstiä jo haastattelutilanteessa: Sitaitin jälkimmäinen virke *sitä oli vaikea hyväksyä* perustuu haastattelavan ja toimittajan yhdessä tuottamaan diskurssiin, vaikka itse sitaittiin teksti on muokattu ikään kuin haastattelavan monologiksi. Tämä monologisointi on tapahtunut jo haastattelutilanteessa, sillä toimittaja on kirjoittanut muistikirjaansa *vaikea hyväksyä*. On nimittäin perusteltua väittää, että kyseinen muistiinpano on sisällön yhteenveto nimenomaan toimittajan ja haastattelavan yhdessä luomasta diskurssista, sillä toimittaja ei ole 34-sivuisten muistiinpanojensa aikana kertaakaan kirjannut omia vuorojaan suorina lainauksia ylös, olivat ne sitten muodoltaan kysymyksiä tai muun tyyppisiä lausumia.

IV JÄLKIKÄSITTELY

Kun toimittaja on saanut jutun valmiiksi, tekstiä saatetaan vielä toimituksessa muokata. Nämä muokkaukset voivat koskea myös sitaatteja, joskin lähes aina suhteessa jutun etenemiseen, ymmärrettävyyteen ja tavoitepityyteen, eivät siis suhteessa silhen, mitä toimittajien haastattelussa on sanatarkasti alkujaan sanottu. Toisin sanoen toimittajien hioo juttua asetamansa kriteerien mukaan mahdollisimman hyvän,

elkä painavin tai ehdottomin kriteeri ole aineistoni perusteella haastattelun sanatarkka siteeraus.

Aineistoni perusteella jutun tarkistuttaminen haastattelavalla ennen sen julkaisua on yleinen toimenpide. Se, missä määrin sitaatteja vielä tässä vaiheessa muokataan, riippuu julkaisusta ja toimittajasta sekä ehdotettujen muutosten laadusta ja haastattelavan merkityksestä lehdelle. Yleistä on, että vähintäänkin asiavirheet ja toimittajan väärinymmärrykset korjataan.

JÄLKIKÄSITTELY / ESIMERKKI 3: DIPLOMI-INSINÖÖRI

Kaisan mukaan useat henkilöt – toimituspäällikkö, toimitussihteeri ja oikolukija – käsittelevät tekstiä sen jälkeen, kun se toimittajan puolesta on ”valmis”. Tavanomaisia muokkauksia, joilla sitaatteja saatetaan toimituksessa käsitellä, on niiden lyhentäminen (usein merkkimäärän paineesta) ja ymmärrettävyyden ja yksinlukutaitisuuden parantaminen, esimerkiksi sanajärjestyksmuutoksien avulla. Kirjoittamisen ohella Kaisa toimii usein editoijana muiden toimittajien teksteille. Hänen mukaansa editoijan ei periaatteessa tarvitse hyväksyä muutoksiaan toimittajalla, mutta hänellä on tapana olla yhteydessä haastattelavaan ”varsinkin jos kyseessä on sellainen [epäselvä tekstikohja], että nyt en ymmärrä, niin sitten jutellaan että mitä olet tarkoittanut tässä”.

Diplomi-insinööri-jutun haastattelava sai tarkistaa jutun ennen sen julkaisua, mikä on yleinen käytäntö Kaisan edustamassa lehdessä. Haastattelavalla ei ollut juttuun huomautettavaa.

Lopuksi

Lehtijuttujen suorien sitaattien ajattelun olevan sanatarkkoja ja samankaltaisuuksia toisintoja siitä, mitä haastattelava on toimittajalle haastattelutilanteessa sanonut. Tässä artikkelissa olen tarkastellut tämän journalistista siteerausta koskevan näkemyksen paikkansapitävyyttä kahdesta näkökulmasta.

Tekstianalyysin keinoin voidaan selvittää, miten toimittajien haastattelussa esitettyä puhetta siirretään sitaateiksi lehtijuttuun.

Analyyssi osoittaa, että sitaattien kieliasua muokataan lähes aina. Muokkauksen laajuus ja moniulotteisuus kuitenkin vaihtelee paitsi eri toimittajien kesken myös saman toimittajan tekemien juttujen välillä. Lisäksi muokkauksen tapa vaihtelee edelleen paitsi yksittäisen jutun sitaattien välillä myös kunkin sitaatin sisällä. Osa sitaateista voi olla hyvin sanatarkkaa referointia, toinen osa vain väljästi lähtötekstiin perustuvaa.

Sitaatin kielellinen muoto saa tilanteisen tulkintansa aina kulloistakin kontekstiaan eli kielenkäytön ympäristöä vasten, ja kun haastattelu muuttuu lehti jutuksi, kielenkäytön konteksti muuttuu olennaisesti. On kuitenkin muistettava, että vaikka mahdollisten kontekstuaalisten re-sursien joukko on loputon, käytännössä kielenkäyttäjää aktivoi niistä vain pienen osan. Tästä johtuen sitaatti voivat kontekstiin perustavanlaatuisesta vaihtumisesta huolimatta olla hyvinkin samannerkityksisiä toisintoja siitä, mitä haastattelava on toimituksellisessa haastattelussa sanonut. Lisäksi aineistoni osoittaa, että puhutun ja kirjoitetun kielen luontaisista eroista johtuen sitaatin kieliasun muokkaukset (esim. puhekielisen äänneasuun ”täydentäminen” ja suunnittelupartikkeleiden poisto) saattavat jopa edesauttaa haastattelupuheen ja sitaatin luoman vaikutelman samankaltaisuutta.

Stimuloitu mieleenpalauttaminen kertoo siitä, mikä tekijät ja työ-käytännöt stieerausprosessissa ohjaavat. Stieerausprosessien kuvaus osoittaa, että toimittajat pyrkivät haastattelupuhetta sitaateiksi muotoillessaan toteuttamaan ennen muuta tekeillä olevan lehti jutun tavoitteita. Tästä johtuen toimittaja ja toimittus muokkaavat puhetta juuri niin vähän tai paljon, kuin on tarpeen, jotta sitaatti täyttää kerronnalliset tehtävänsä tekeillä olevassa lehti jutussa. Niinpä media-alalla yleisesti julkaistut käsitteet, jonka mukaan stieeraus on ”haastattelun lausunnon tai puheen sanatarkkaa lainaamista” (Kuuti 2012: 174), on varsin kaukana todellisista työkäytännöistä.

Lehti juttu ei siis ole haastattelun kuvaus vaan dramaturgisesti itsenäisen ja omaehtoinen teksti kokonaisuutensa, jonka kerronnassa sitaateilla on tärkeitä tehtäviä. Monet näistä tehtävistä perustuvat nimenomaan siihen ajatukseen, että sitaatti on haastattelun sanatarkkaa toisintamista. Samoin myös *Journalistin ohjeet* (2014) velvoittavat toimittajaa ”tutun muokkauksen tiedonvälitykseen”. Kuten on havaittu, alkuperäisen

haastattelupuheen ja siitä tehdyn sitaatin suhde ei ole vakio. Huomionarvoista myös on, ettei luki jalla ole julkaistun jutun perusteella mahdollisuutta tietää tai edes päätellä, miten alkuperäistä puhetta on stieerausprosessin kulussa muokattu. Niinpä kysymys stieerauksen totuudenmukaisuudesta liittyy suurelta osin kysymykseen stieerauksen työkäytäntöjen läpinäkyvyydestä.¹³

LÄHTEET

- Adams, Sally 2001. *Interviewing for Journalists*. Abingdon: Routledge.
- Bell, Allan 1991. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell.
- Blundell, William E. 1988. *The Art and Craft of Feature Writing*. New York: Plume.
- Clark, Roy Peter 2006. *Writing Tools, 50 Essential Strategies for Every Writer*. New York: Little, Brown and Company.
- Cotter, Colleen 2010. *News Talk: Investigating the Language of Journalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DiPardo, Anne 1994. Stimulated recall in research on writing: An antidote to "I don't know, it was fine". – Peter Smagorinsky (toim.), *Speaking about Writing: Reflections on Research Methodology*. Thousand Oaks: Sage, 163–181.
- Duranti, Alessandro & Goodwin, Charles (toim.) 1992. *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flaherty, Francis 2009. *The Elements of Story: Field Notes on Nonfiction Writing*. New York: HarperCollins.
- Goldstein, Norm 2009. *The Associated Press Stylebook and Briefing on Media Law 2009*. New York: Basic Books.
- Haapanen, Lauri 2011. Sitatien tehtävät ja tekeminen kaunokirjallisuus-journalistisissa lehti-jutuissa. – *Media & viestintä* 34:3, 64–89.
- Haapanen, Lauri 2016a. Haastattelupuheen rekontekstualisointi sitaateiksi lehti juttuun. – *Virttiä*, 120:2, 218–254.
- Haapanen, Lauri 2016b. Monologisation as a quoting practice: Obscuring the journalist's involvement in written journalism. – *Journalism Practice*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17512786.2016.1208057> (27.7.2016).
- Haapanen, Lauri tulossa a. Directly from interview to quotations? Quoting practices in written journalism. – Riva Laury, Marja Etelämäki & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Combining Clauses and Actions in Social Interaction*.
- Haapanen, Lauri tulossa b. Rethinking quoting in written journalism: From a verbatim reproduction to an intertextual chain. – *Cahier de l'Institut de Linguistique et des Sciences du Langage*. Université de Lausanne.
- Haapanen, Lauri & Perrin, Daniel tulossa. Media and Quoting. – Daniel Perrin & Colleen Cotter (toim.), *The Routledge Handbook of Language and Media*. Routledge.

¹³ Tästä näkemyksestä olen velkaa kollegalleni, taiteen tohtori Hanna Weseljukselle, joka esitti sen alun perin journalistisesta valokuvasta puhuessaan.

- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979. *Nykyajan lauseoppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: SKS.
- Jacobi, Peter P. 1991. *The Magazine Article*. Bloomington: Indiana University Press.
- Journalistin ohjeet* 2014. Julkisen sanan neuvosto. http://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/ (luettu 17.3.2016).
- Kallio Koski, Jyrki 2005. Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Markku Haakana & Jyrki Kallio Koski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys*. Tietoliipas 206. Helsinki: SKS, 9–42.
- Knuuttila, Tarja & Lehtinen, Aki Petteri 2010. Johdanto: Representaatio – tiedon kirjallista tieteiden työkaluksi. – Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen (toim.), *Representaatio. Tiedon kirjallista tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus, 7–31.
- Koski, Mauno 1985. Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjallisuudessa. – Mauno Koski (toim.), *Lauselia ja ajatuksia*. Fennistia 5. Åbo Akademi, finska institutionen, 70–179.
- Kotilainen, Lauri 2003. *Parempi lehti juttu*. Helsinki: Infoviestintä.
- Kramer, Mark & Gail, Wendy (toim.) 2007. *Telling True Stories: A Nonfiction Writers' Guide from the Nieman Foundation at Harvard University*. London: Plume Books.
- Kroon Lundell, Åsa & Ekström, Mats 2010. "Interview bites" in television news production and presentation. – *Journalism Practice* 4:4, 476–491.
- Kuuti, Heikki 2012. *Mediasanasto*. Jyväskylä: Media Doc.
- Lappalainen, Hanna 2010. *Se ja hän* puhutussa kielessä. – *Kielikello* 4, 4–7.
- Laury, Riva 1997. *Demonstratives in Interaction. The Emergence of a Definite Article in Finnish*. Studies in Discourse and Grammar 7. Amsterdam: Benjamins.
- Linell, Per 1998. *Approaching Dialogue. Talk, Interaction and Contexts in Dialogical Perspectives*. Amsterdam: Benjamins.
- Linell, Per 2009. *Rethinking Language, Mind and World Dialogically. Interactional and Contextual Theories of Human Sense-making*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Lundberg, Tom 2001. *Kirjoita, vaikuta, meresi!* Helsinki: WSOY.
- Makkonen-Craig, Henna 2014. Aspects of dialogicity: Exploring dynamic interrelations in written discourse. – Anna-Malin Karlsson & Henna Makkonen-Craig (toim.), *Analysing Text AND Talk / Att analysera texter OCH samtal*. FUMS Rapport 233 [<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:757298/FULLTEXT02.pdf>]. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Nylund, Mats 2003. Asking questions, making sound-bites. Research reports, interviews and television news stories. – *Discourse Studies* 5:4, 517–533.
- Perrin, Daniel 2013. *The Linguistics of News Writing*. Amsterdam: Benjamins.
- Ruberg, Michelle (toim.) 2005. *Handbook of Magazine Article Writing*. Ohio: Writer's Digest Books.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Saldana, Johnny 2009. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Los Angeles: Sage.
- Tiittula, Liisa & Nuolijärvi, Pirkko 2013. *Puheen iliusia suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1401. Helsinki: SKS.
- Töyry, Maija, Rätty, Panu & Kuisma, Kristiina 2008. *Editointi aikakauslehdessä*. Helsinki: Taideeteollinen korkeakoulu.
- VSK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Iija Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkko-versio. <http://scripta.kotus.fi/visk> (luettu 17.3.2016).